

MOOIWERK MOOIWAD

Actieplan

**“Op naar een plastic vrij Werelderfgoed
Waddenzee, wat kun jij doen?”**

PROGRAMMA NAAR EEN
RIJKE WADDENZEE

Actieplan “op naar een plastic vrij Werelderfgoed Waddenzee, wat kun jij doen?”

De Beheerraad heeft in haar vergadering van september 2016 gevraagd om een actieplan Plasticvrij Werelderfgoed Waddenzee; een actieplan voor de periode 2017/2018 dat i.s.m. de beheerders wordt opgesteld.

Vertrekpunt voor het actieplan is het rapport “Plastic in het Werelderfgoed Waddenzee”, een inventarisatie en analyse van initiatieven, organisaties en verantwoordelijkheden m.b.t. het realiseren van een plasticvrije Waddenzee. Dit rapport is in de Beheerraad van september 2016 besproken. De Beheerraad gaf aan zich in het rapport te herkennen, veel van de conclusies te delen en behoefte te hebben aan prioritering van de aanbevelingen in de vorm van een actieplan voor de jaren 2017 en 2018.

Februari 2017

Auteurs:

Nienke Dijkstra, Innovatie- en adviesbureau ‘Doe eens Wad’

Albert-Jan Zijlstra, Keerwater Advies

MOOIWERK
MOOIWAD

Aanleiding

In september 2016 heeft de Beheerraad kennis genomen van de conclusies en aanbevelingen van het inventarisatie rapport 'Plastic in het Werelderfgoed Waddenzee' en gevraagd om een actieplan voor de komende twee jaar.

Het programma Naar een Rijke Waddenzee (PRW) heeft vervolgens opdracht gegeven aan Nienke Dijkstra van innovatie- en adviesbureau 'Doe eens Wad' om samen met Albert-Jan Zijlstra van Keerwater Advies dit actieprogramma op te stellen. Het actieplan is een instrument voor een gerichte aanpak door de beheerders en gemeenten in het Waddengebied.

Doel van het actieplan

De organisaties in de Beheerraad kunnen met het actieplan de komende twee jaar duidelijk een stap zetten richting het streven naar een plastic vrij Werelderfgoed Waddenzee. Het actieplan bouwt voort op al bestaande structuren en activiteiten, het verbindt en geeft mogelijkheden tot groei van kennis en samenwerking. Daarnaast geeft het plan handvatten voor de verschillende partijen om concreet met het onderwerp aan de slag te gaan.

Het actieplan is opgebouwd rond de verschillende delen van de afvalketen:

1. het voorkomen van/preventie;
2. het opruimen en
3. het optimale recycling.

Samenhang in het Actieplan:

Het actieplan is zo opgezet dat er een gesloten afvalkringloop ontstaat. Dit is de enige manier die op den duur, ook economisch, lonend kan zijn en letterlijk energie oplevert (circulaire economie). Het zorgt voor een structurele in plaats van fragmentarische aanpak. Daarom besteedt het plan aandacht aan het *voorkomen* (actie 1+2), het *opruimen* (actie 3+4+5) en aan het *optimaal recyclen* (actie 6+7+8) van plastic en ander zwerfafval in het Werelderfgoed Waddenzee. Deze opzet geeft beheerders inzicht in de omvang en kansen/mogelijkheden van plastic en ander zwerfafval in het Werelderfgoed Waddenzee.

Het actieplan lost het probleem van plastic en ander zwerfafval in het Werelderfgoed niet op. Het zorgt er wel voor dat beheerders in de lead komen (en samenwerken op dit thema), grip en sturing krijgen op vragen en acties van derden én die goed kunnen inzetten voor kennis en het welbevinden van hun gebied.

Het actieplan heeft bovendien voorwaardenscheppende acties die er voor zorgen dat beheerders hun kennisniveau met betrekking tot dit onderwerp en hun gebied vergroten en profiteren van de uitwisseling hiervan met andere beheerders. De acties bouwen voort op al aanwezige ontwikkelingen en structuren.

Om te komen tot een actieplan zijn de onderstaande punten doorlopen:

- De aanbevelingen uit de inventarisatie zijn gegroepeerd naar de afvalketen.
- Er zijn gesprekken gevoerd met diverse beheerders.
- Het organiseren van een werkcongres op 11 november 2016. Aanwezige beheerders en andere betrokken uit het gebied werkten een aantal aanbevelingen uit tot concrete acties en maakten wensen voor het actieplan kenbaar.
- Naar aanleiding van het werkcongres heeft nog informatie-uitwisseling plaatsgevonden met een aantal aanwezige partijen.

Een uitgebreider verslag van het proces, vindt u in bijlage 1.

Na het doorlopen van het proces ligt er nu een actieplan met een lijst van 12 acties voor de komende twee jaar. Deze lijst kan zich in die periode ontwikkelen indien dit voor het bereiken van het doel nodig/wenselijk is. Tussentijds zijn er evaluatiemomenten binnen de verschillende acties en vindt er een werkcongres plaats in november 2017 en 2018 waarin de betrokken partijen het actieplan tegen het licht houden en kennis uitwisselen. De Beheerraad wordt hiervan op de hoogte gesteld. Aanpassingen van het actieplan gebeuren in overleg met de Beheerraad en de betrokken partijen.

Het Actieplan 2017-2018

De nu volgende opsomming aan acties wordt de komende twee jaar uitgevoerd. De acties zijn verdeeld over de verschillende fasen in de afvalketen. Per actie volgt een schema met daarin onder andere een uitwerking naar het doel, het type actie en hulpvragen om de actie effectief vorm te geven.

Het gaat om de volgende acties:

Voorkomen dat plastic en ander zwerfafval in het Werelderfgoed Waddenzee komt

1. Wadden-brede voorlichtingscampagne voor vissers.
2. In gesprek met Rivella naar mogelijkheden om elkaars inzet voor een plasticvrije Waddenzee te versterken.

Opruimen - plastic en ander zwerfafval uit het milieu halen

3. Opruimactie vóór het broedseizoen 2017 en 2018.
4. Opruimactie na het broedseizoen 2017 en 2018.
5. Plaatsen van jutbakken – Doe mee verlos de zee

Optimale recycling

6. In gesprek met afvalverwerkers voor optimale recycling en inzet van circulaire economie in het gebied.
7. Beheerders monitoren samen met de afvalverwerker de hoeveelheid en samenstelling van het ingezamelde afval.

Voorwaarde scheppende acties

8. Inzicht geven in de status Kunststofakkoord en de wettelijke – en bovenwettelijke taken en bevoegdheden van beheerders voor plasticafval.
9. Bijscholing/kennisverbreding van beheerders/gemeenten - kennis en inzicht effect plastic voor het gebied.
10. Complementeren van de Richtlijn voor opruimen en verspreiden.

Samenwerking:

11. Werkcongres november 2017 en 2018.
12. Trilaterale regeringsconferentie – mogelijke samenwerking met Duitsland en Denemarken.

Actie 1: Wadden-brede voorlichtingscampagne voor de visserij

Doel van de actie:	
<p>Campagne voor de visserij om vissers te betrekken bij het onderwerp. De huidige voorlichtingscampagnes bereiken de vissers slecht. Zij zijn onvoldoende op de hoogte van de aanwezigheid en het effect van plastic voor hun onderneming (bijvoorbeeld dat plastic ook in hun vis wordt aangetroffen) Vanuit de voorlichting kunnen meer vissers plastic uit zee te halen (Fishing for Litter). Daarnaast kan hun kennis ingezet worden in het ontwikkelen van methoden om plastic en ander afval uit zee te halen. Niemand heeft immers zoveel verstand van dingen uit zee halen als vissers. Deze actie kan goed aansluiten op de acties van KIMO en op het visserij-programma van PRW en actie 9.</p>	
Wat gaan we doen:	
<p>Ontwikkelen programma samen met vissers in gesprek te komen, de kennis te verbeteren en kennis te delen. Het onderwerp agenderen op de algemene ledenvergaderingen van visserijverenigingen. Meer vissers enthousiast maken voor Fishing for Litter en de andere Green Deals.</p>	
Wanneer (deadline):	
Maart 2018	
Wie is in de lead:	Welke partijen doen mee:
PRW	KIMO, Mossel-Garnalen visserij, visserijverenigingen, havens en ministerie van EZ
Wat zijn de hulpvragen:	
<ul style="list-style-type: none"> - Hoe en waar zijn vissers het beste te bereiken? - Welke kennis is voor vissers van belang? - Wat maakt het voor vissers aantrekkelijk om plastic en ander zwerfafval uit het water te halen? - Welke ondersteuning kunnen havens bieden? - Kan de visserij ook worden ingezet bij de inventarisatie van plastic afval in het gebied en voor monitoring? - Hoe kan de kennis van vissers ingezet worden bij de ontwikkeling van methoden om plastic en ander zwerfafval uit het water te halen? - Welke kennis kunnen zij delen richting de consument? 	

Actie 2: gesprek Rivella naar mogelijkheden om elkaars inzet voor een plasticvrije Waddenzee te versterken in concrete resultaten.

Doel van de actie:	
Een bedrijf als Rivella betrekken bij en verbinden aan het streven naar een plastic vrij Werelderfgoed Waddenzee. Dit naar aanleiding van Rivella's actie in de zomer van 2016 en ondersteuning van de Beach Cleanup Tour van St. Noordzee.	
Wat gaan we doen:	
In gesprek met Rivella elkaars mogelijkheden bespreken en kijken hoe we deze kunnen versterken door middel van concrete resultaten. Rivella verleiden om in hun producten/manier van handel ook iets te verandering zodat zij minder met plastic het milieu belasten (bijvoorbeeld statiegeld vragen op plastic flesjes, geen halve literflesjes meer verkopen, hun product in glazen flessen verkopen) en op die manier ook bijdrage leveren aan minder plastic in het Werelderfgoed Waddenzee en bewustwording van hun consument.	
Wie gaat wat doen (hoe):	
- Het programma Naar een Rijke Waddenzee neemt het initiatief en legt contact met Rivella	
Wanneer (deadline):	
Mei 2017	
Wie is in de lead:	Welke partijen doen mee:
PRW	Rivella en St. Noordzee (i.v.m. sponsoring)
Wat zijn de hulpvragen:	
<ul style="list-style-type: none"> - Op welke manier kan Rivella een bijdrage leveren aan minder plastic in het milieu en in het Werelderfgoed Waddenzee? - Op welke manier kan Rivella haar eigen gebruik van plastic en de kans dat dit in het milieu en in het Werelderfgoed Waddenzee terecht komt terug dringen? - Hoe kan Rivella hierin een koploper zijn voor andere bedrijven? - Is het mogelijk om voor het Werelderfgoed van bestaande regels af te wijken? 	

Actie 3: Opruimactie vóór het broedseizoen 2017 en 2018

Doel van de actie:

De al bestaande opruimacties van beheerders gezamenlijk in beeld brengen en verder uitbreiden over het Waddengebied, met aandacht voor ecologisch belangrijke locaties om op te ruimen.

Wat gaan we doen:

In 2017 alle bestaande opruimacties van beheerders die voor het broedseizoen plaatsvinden in het hele Waddengebied inzichtelijk maken en zorgen dat de acties worden gecoördineerd en geregistreerd. Daarin toewerken naar dat beheerders vóór het broedseizoen 2018 in het hele Waddengebied plastic en ander zwerfafval opruimen. Al dan niet ondersteund door particuliere initiatieven. De beheerders zien er op toe dat de opruimacties (ook) plaats vinden in gebieden waar dit voor de ecologie van het gebied belang is.

Alle acties vermelden op www.waddenzee.nl en op de sites van de beheerders zodat mensen hieraan kunnen deelnemen en er een overzicht ontstaat van welke acties er zijn in welke gebieden. Zowel bestaande acties van beheerders en particuliere initiatiefnemers als nieuwe acties.

De hoeveelheden afval worden door de beheerders genoteerd in volumes en ook centraal geregistreerd. Later worden hieraan de gegevens van de samenstelling, die de afvalverwerkers hebben gemonitord, aan toegevoegd.

De opruimacties worden direct geëvalueerd met de verschillende partijen, deze bevindingen worden meegenomen naar het werkcongres in november, gedeeld met de andere beheerders en gebruikt voor verbeteringen in de volgende jaren.

Wie gaat wat doen (hoe):

- De opruimactieactie in het voorjaar van 2017 is de pilot om de al bestaande acties te coördineren, centraal te melden en te evalueren, zodat in 2018 een verbeteringslag gemaakt kan worden naar een gebieds dekkend programma.
- Beheerders delen hun kennis en ervaring om zo effectief mogelijk hun krachten in te zetten.
- Er wordt bij het opruimen gehandeld naar de Richtlijn voor het opruimen van plastic en ander zwerfafval in het Werelderfgoed Waddenzee.
- Eén beheerder zorgt er voor dat alle opruimacties (ook acties tussendoor) centraal vermeld worden op de site van waddenzee.nl en op de sites van de beheerders, zodat mensen deel kunnen nemen. Diezelfde beheerder zorgt voor de centrale registratie van de hoeveelheden verzameld afval.
- De beheerders zorgen voor het verzamelen en doorsturen van de hoeveelheden die bij acties in hun gebied verzameld worden. Hoeveelheden noteren in volumes (dit werkt op locatie het gemakkelijkst) en hoe nauwkeuriger bijgehouden waar hoeveel afval verzameld is, hoe beter bruikbaar deze gegevens zijn voor het zicht krijgen op de omvang en ecologische effecten van de problematiek in het gebied en voor bijvoorbeeld nieuwe innovaties.
- Bij de centrale registratie worden later ook de gegevens toegevoegd van de afvalverwerkers over de samenstelling van het materiaal.
- Na iedere opruimactie evalueren de beheerders wat goed is verlopen, wat beter kan. Dit gebeurt ook intern binnen de verschillende samenwerkingsverbanden. Gezamenlijk kijken en beoordelen de beheerders of de acties goed verspreid zijn over het gebied en of ze plaats vinden op de locaties die daar ecologisch het hardst om vragen en/of waar het meeste afval ligt. Waar nodig passen zij hun eigen acties aan of proberen zij acties van derden hierop aan te passen.
- De beheerder die voor de centrale registratie zorgt, levert deze gegevens ook aan voor het werkcongres in november. Het is stimulerend en lerend als de centrale gegevens voor iedereen inzichtelijk zijn.

Wanneer (deadline):	
April 2017 en 2018	
Wie is in de lead:	Welke partijen doen mee:
CWN	Waterschappen, gemeenten, RWS, Defensie, initiatiefnemers en lokale ondernemers
Wat zijn de hulpvragen:	
<ul style="list-style-type: none"> - Wie houdt het overzicht: coördineert de dekking van het hele gebied? - Wie is aanspreekpunt voor bestaande en nieuwe initiatieven vanuit de samenleving? - Wie begeleidt opruimacties in de gebieden waar dit nu nog niet gebeurt? - Wie zorgt voor de vermelding op waddenzee.nl en de centrale registratie van het gevonden plastic en ander zwerfafval (inclusief de gegevens van de samenstelling)? - Hoe kan deze registratie het beste gedaan worden? Het gaat om belangrijke gegevens. - Welke bestaande samenwerkingsverbanden lenen zich het beste voor uitwisseling? - Hoe kan er tussendoor geprofiteerd worden van elkaars kennis en ervaringen? - Wie organiseert de evaluatie en zorgt voor de terugkoppeling? 	

Actie 4: Opruimactie na het broedseizoen 2017 en 2018

Doel van de actie:

Ook na het broedseizoen, in augustus, een opruimactie in het gehele wadengebied. Langs de kust en ook op de lastig bereikbare platen en delen. De dan aanwezige enthousiaste toeristen/vaarrecreanten betrekken en gericht inzetten bij het streven naar een plastic vrij Werelderfgoed Waddenzee.

De al bestaande opruimactie van St. Noordzee (langs de Noordzeekust) uitbreiden en koppelen aan de al bestaande actie van St. Juttersgeluk (aan de waddenkust).

Van west naar oost het gebied door trekken.

Wat gaan we doen:

Beheerders brengen in 2017 beeld wat de gebieden zijn waar opruimacties wenselijk zijn en sluiten dit kort met de organisatoren van de acties. Vrijwilligers ondersteunen de beheerders in 2018 bij het opruimen van de gebieden, chartervaart en/of vaarrecreatie kan ook ingezet worden voor het opruimen van de onbewoonde platen en lastig te bereiken delen van eilanden.

De acties worden vermeld op www.waddenzee.nl en op de sites van de beheerders zodat mensen hieraan kunnen deelnemen en er een overzicht ontstaat van welke acties er zijn in welke gebieden.

Streven is naar een zo goed en groot mogelijke dekking, waarbij 2017 het pilot jaar is en 2018 de dekking groeit. Beheerders kunnen samenwerken en starten eerst met een paar gebieden.

De hoeveelheden afval worden door de beheerders genoteerd in volumes en ook centraal geregistreerd.

De acties worden geëvalueerd met de verschillende partijen, deze bevindingen worden meegenomen naar het werkcongres in november en gedeeld met de andere beheerders en gebruikt voor verbeteringen in de toekomst.

Wie gaat wat doen (hoe):

- Van West naar Oost worden in overleg met St. Noordzee en St. Juttersgeluk door de beheerders opruimacties gefaciliteerd, georganiseerd en geagendeerd.
- RWS-NN coördineert en neemt het initiatief.
- Beheerders delen hun kennis en ervaring om zo effectief mogelijk deze krachten in te zetten.
- Alle opruimacties worden centraal vermeld op de site van waddenzee.nl en op de sites van de beheerders, VVV's e.d. en op de site van St. Noordzee en St. Juttersgeluk zodat mensen deel kunnen nemen.
- Er wordt bij het opruimen gehandeld naar de Richtlijn voor het opruimen van plastic en ander zwerfafval in het Werelderfgoed Waddenzee.
- RWS-NN zorgt voor de centrale registratie van de hoeveelheden verzameld afval.
- De beheerders zorgen voor het verzamelen en doorsturen van de hoeveelheden die bij acties in hun gebied verzameld worden. Hoeveelheden noteren in volumes (dit werkt op locatie het gemakkelijkst) en hoe nauwkeuriger bijgehouden waar hoeveel afval verzameld is, hoe beter bruikbaar deze gegevens zijn.
- Bij de centrale registratie worden later ook de gegevens toegevoegd van de afvalverwerkers over de samenstelling van het materiaal.
- De beheerder die voor de centrale registratie zorgt, levert deze gegevens ook aan voor het werkcongres in november. Het is stimulerend en lerend als de centrale gegevens voor iedereen inzichtelijk zijn.
- St. Juttersgeluk richt zich op de Waddenkust
- St. Noordzee richt zich op de Noordzeekust
- RWS-NN zoekt contact met de chartervaart, de wadlooporganisaties en de recreatievaart voor acties

<p>op onbewoonde platen en lastig te bereiken delen van eilanden. In overleg met de schepen van het ministerie van EZ wordt bepaald hoeveel mensen waar aan de slag kunnen.</p> <p>- De actie wordt op initiatief van RWS-NN geëvalueerd met de verschillende partijen, deze bevindingen worden meegenomen naar het werkcongres in november en gedeeld met de andere beheerders en gebruikt voor verbeterlagen in de toekomst.</p>	
Wanneer (deadline):	
Augustus 2017 en augustus 2018 (Agenda St. Noordzee is leidend)	
Wie is in de lead:	Welke partijen doen mee:
RWS-NN	St. Noordzee. St. Juttersgeluk (via KIMO), beheerders, waterschappen, gemeenten, Defensie, chartervaart, wandlooporganisaties, recreatievaart, bewoners, toeristen, lokale ondernemers en vissers
Wat zijn de hulpvragen:	
<ul style="list-style-type: none"> - St. Juttersgeluk via KIMO vragen om met hun actie voor dit deel in augustus mee te doen (in een ander deel van Nederland houden zij in april opruimacties, dit is voor het Waddengebied te laat i.v.m. het broedseizoen, bovendien is hun inzet in augustus veel effectiever) - St. Noordzee vragen om op deze manier hun actie uit te breiden/samen te werken. - Wat heeft RWS nodig van de andere partijen om dit te kunnen leiden? - Welke voorwaarden zijn noodzakelijk om deze actie succesvol en in harmonie met het gebied te laten verlopen? - Wie begeleidt opruimacties in de gebieden waar dit nu nog niet gebeurt? - Welke nieuwe samenwerkingen moeten er tot stand komen? Wie kan daarin verbinden? - Hoe houden de verschillende partijen tijdens de opruimacties contact met elkaar en kan er tussendoor geprofiteerd worden van elkaars kennis en ervaringen? 	

Actie 5: Plaatsen van jutbakken 'Doe mee verlos de zee' in het gehele Waddengebied

Doel van de actie:	
Recreanten die beheerders willen ondersteunen in hun taken stimuleren door er voor te zorgen dat zij het gevonden plastic en ander zwerfafval 24 uur per dag, 7 dagen per week kwijt kunnen zonder er ver mee te moeten sjouwen. Publiek betrekken bij het streven naar een plastic vrij Werelderfgoed Waddenzee.	
Wat gaan we doen:	
Aansluiten op het al bestaande project met jutbakken van "Doe mee verlos de zee". Bij veel gemeenten langs de Nederlandse kust staan deze bakken al, ook in het Waddengebied is er al een aantal. Het project verder uitbreiden in het Waddengebied en streven naar een optimale dekking. Beheerders brengen in kaart wat wenselijke plaatsen zijn voor jutbakken. In overleg met de gemeenten worden er bakken gemaakt en geplaatst en worden er afspraken gemaakt over het legen van de bakken. Op de bakken komt een bordje met "Doe mee, verlos de zee" en het Werelderfgoed-logo en een begeleidende tekst van 1 A4 (bestaat al en is al gemaakt door Doe mee verlos de zee)	
Wie gaat wat doen (hoe):	
<ul style="list-style-type: none"> -De gemeenten, Waterschappen en milieujutters/actieve burgers bepalen samen (in overleg met natuurbeheerders) de beste plekken voor het plaatsen van een jutbak en de vorm van de jutbak. - Partijen maken afspraken over het legen en afvoeren van het afval. - Gemeenten zorgen voor de centrale registratie van de hoeveelheid verzameld afval. - Hoeveelheden noteren in volumes (dit werkt het gemakkelijkst en zo zijn deze gegevens te koppelen aan de gegevens bij opruimacties). Hoe nauwkeuriger bijgehouden waar hoeveel afval verzameld is, hoe beter bruikbaar deze gegevens zijn. - Gemeenten vragen de afvalverwerker de samenstelling van het afval te monitoren en aan hen terug te koppelen, waarop zij deze gegevens toevoegen aan de gegevens van de hoeveelheden. - Gemeenten registreren de hoeveelheid en de samenstelling van het afval. - "Doe mee, verlos de zee" voorziet alle bakken van het gelijknamige bordje en het logo van het Werelderfgoed Waddenzee. 	
Wanneer (deadline):	
December 2018	
Wie is in de lead:	Welke partijen doen mee:
Gemeenten	KIMO, Waterschappen, Doe mee Verlos de zee, natuurbeheerders
Wat zijn de hulpvragen:	
<ul style="list-style-type: none"> - Wat is de beste locatie voor het plaatsen van een jutbak. - Wat is een goede jutbak? Herkenbaar aan het bordje met tekst "Doe mee verlos de zee" en het Werelderfgoed-logo. Helder waarvoor bedoeld. Goed bereikbaar. Goed te legen. - Wat is er nodig om toe goede afspraken te komen voor het legen en het storten van afval? - Met welk systeem zijn de gegevens van het verzamelde afval goed centraal registreren? - Wie registreert de gegevens van de hoeveelheid en de samenstelling binnen een gemeente. - Wie zorgt voor de centrale registratie en het beheer van deze gegevens? 	

Actie 6: In gesprek met afvalverwerkers voor optimale recycling en inzet circulaire economie in het gebied

Doel van de actie	
Het gevonden afval optimaal laten recycleren voor een maximale opbrengst economisch en milieutechnisch. Opzetten van een lokale circulaire economie.	
Wat gaan we doen:	
Het ministerie van Economische zaken gaat de toepassing van afval voor de circulaire economie in het gebied onderzoeken.	
In overleg met de afvalverwerkers de mogelijkheden voor optimale recycling en toepassing bespreken van het gevonden materiaal en de manier waarop zij kunnen bijdragen aan een plastic vrij Werelderfgoed Waddenzee. Dit gebeurt met GP Groot (sponsort opruimactie Landschap Noord-Holland in het voorjaar) en OMRIN (inclusief afvalbeheer Noord Groningen, daarmee kust Friesland en deel Groningen gedekt).	
Wie gaat wat doen (hoe):	
<ul style="list-style-type: none"> - Uitzoeken op welke manier de verwerking van afval economisch rendabeler kan worden gemaakt. - Opstellen van een onderzoeksprogramma 	
Wanneer (deadline):	
December 2018, tussenevaluatie november 2017	
Wie is in de lead:	Welke partijen doen mee:
Ministerie van EZ	KIMO, Afvalverwerkers, Waddenacademie?
Wat zijn de hulpvragen:	
<ul style="list-style-type: none"> -Op welke manier kan plastic en ander zwerfafval economisch rendabel worden en ook als serieuze economische inkomsten bron worden toegepast? - Wat is de samenstelling van het gevonden plastic en ander zwerfafval? - Welke toepassingsmogelijkheden zijn er voor het gevonden plastic en ander zwerfafval? - Om welke hoeveelheden gaat het? - Hoeveel afval is er nodig om het economisch interessant te maken? - Op welke manier kunnen die behaald worden? - Welke partijen zijn er in de markt waaraan dit materiaal kan worden aangeboden? - Welke mogelijkheden zijn hiervoor in het gebied? - Wat kunnen GP Groot, en OMRIN en Bek & Verburg hier in betekenen? - Wie kan ons hierin verder helpen? - Wat kan de economische waarde zijn om plastic en ander zwerfafval verzamelen en uit het water te halen? - Welke besparing aan andere kosten brengt dit voor verschillende partijen met zich mee als er minder afval in het water komt enerzijds en als er meer afval uit het water wordt gehaald? (effect van een hogere waterkwaliteit op de ecologie van het gebied, groter natuurschoon, materiaalschade aan schepen en kunstwerken) 	

Actie 7: Afvalverwerkers monitoren de hoeveelheid en samenstelling van het ingezamelde afval.

Doel van de actie	
Inzicht krijgen in de hoeveelheid en samenstelling van het ingezamelde afval. Tevens kan er hierdoor informatie worden ingewonnen over de herkomst van het materiaal. Resultaten uit deze actie kunnen ingezet worden bij actie 6.	
Wat gaan we doen:	
De afvalverwerkers GP Groot en OMRIN vragen deze monitoring uit te voeren, of indien niet mogelijk, door het uit te besteden aan bijvoorbeeld Bek & Verburg (in overleg met KIMO, monitort B&V een deel van het afval van KIMO) Al het plastic en ander zwerfafval wat ingezameld wordt bij verschillende acties wordt in de registratie verwerkt, gespecificeerd naar locatie waar het gevonden is, zodat er ook een overzicht ontstaat wat waar gevonden wordt en in welke hoeveelheden.	
Wie gaat wat doen (hoe):	
<ul style="list-style-type: none"> - KIMO en de gemeenten starten een monitoringsprogramma en sluiten daarbij aan op het monitoringsprogramma van de samenwerkingsagenda beheer. In overleg met de Waddenacademie bekijken op welke manier zij hierin van betekenis kunnen zijn. - Het programma komt tot stand in overleg met Rijkswaterstaat en de afvalverwerkers. - Beheerders geven hoeveelheden (volumes) door van verzameld afval bij opruimactiviteiten. 	
Wanneer (deadline):	
Start voorjaar 2017, in november 2017 en november 2018 tussenstand. Doorlopende actie.	
Wie is in de lead:	Welke partijen doen mee:
KIMO/Gemeenten	KIMO, Afvalverwerkers, Gemeenten, het ministerie van EZ en de Waddenacademie?
Wat zijn de hulpvragen:	
<ul style="list-style-type: none"> - Kan het project aansluiten bij de monitoring in het kader van de samenwerkingsagenda beheer? - Is een opdracht noodzakelijk voor een onderzoeksinstituut/ WALTER/ Waddenacademie? - Wie zorgt voor de centrale registratie en het beheer van deze gegevens? - Met welk systeem worden de gegevens van het verzamelde afval goed centraal registreren? - Hoe wordt dit systeem inzichtelijk gemaakt voor beheerders en afvalverzamelaars? - Dit systeem moet aansluiten op-, en in te vullen zijn bij de opruimacties en bruikbaar zijn voor beheerders. Om inzicht te krijgen in de gegevens van hun gebied, koppeling met de praktijk. - Kunnen deze gegevens ook vermeld worden op www.waddenzee.nl? - Wat kan er gedaan worden met deze gegevens? - Hoe kan de koppeling gelegd worden met de optimale recycling en het opzetten van de circulaire economie? 	

Actie 8: Inzicht geven in de status Kunststofakkoord en de wettelijke – en bovenwettelijke taken en bevoegdheden van beheerders voor plastic en ander zwerfafval

Doel van de actie

Helderheid krijgen over welke verantwoordelijkheden geregeld zijn met betrekking tot dit onderwerp en inzicht krijgen in al bestaande afspraken. In beeld krijgen waar nog eventuele onduidelijkheden of witte vlekken liggen. Beheerders geeft dit kapstokken om het onderwerp binnen de organisatie ter verankeren en in de praktijk vorm te geven.

Wat gaan we doen:

Nagaan wat de status is van de intentieverklaring 'kunststof kringloop' en hoe deze verklaring voor de verschillende partijen in het Waddengebied kan bijdragen aan het streven naar een plastic vrij Werelderfgoed Waddenzee.

Nagaan of er nog andere intentieverklaringen getekend zijn in relatie tot dit onderwerp of door partijen in het gebied, die de beheerders kapstokken kunnen geven in het verdelen van en nemen van verantwoordelijkheden in het streven naar een plastic vrij Werelderfgoed Waddenzee. Bijvoorbeeld de hantering van de Kaderrichtlijn Maritiem in Trilateraal verband.

Iedere beheerder de volgende vragen voorleggen:

- Heeft u een wettelijke taak en passende bevoegdheden:
 - in het voorkomen dat afval in het water komt?
 - met betrekking tot afval dat in het water ligt?
 - met betrekking tot afval dat aanspoelt en in het opruimen er van?
 Zo ja, welke en met wie werkt u hier in samen?
 Zo nee, Welke (wettelijke) taak en/of bevoegdheid mist u om uw beheer met betrekking tot dit onderwerp goed te kunnen uitvoeren?
- Welke verantwoordelijk zou u graag oppakken met betrekking tot dit onderwerp?
- Wat kunt u bijdragen vanuit uw wettelijke taak en welke beperkingen komt u tegen?

Wie gaat wat doen (hoe):

- Beheerders onderzoeken intern welke verantwoordelijkheden zij hebben ten aanzien van het onderwerp en rapporteren dit aan de provincies.
- De provincies bundelen deze informatie en maken inzichtelijk wat geregeld is en waar nog en afspraken noodzakelijk zijn.
- De beheerders gaan in onderling overleg om aanvullende afspraken die nog nodig zijn te maken. Het gebied krijgt een volledige dekking in bevoegdheden en verantwoordelijkheden met betrekking tot dit onderwerp.
- De provincies ondersteunen waar nodig dit proces.
- De beheerders presenteren de uitkomsten hiervan tijdens het werkcongres in november 2017.
- Indien nodig kunnen deze gegevens gebruikt worden voor het completeren van de Richtlijn voor het opruimen van plastic en ander zwerfafval in het Waddengebied.

Wanneer (deadline):

Oktober 2017

Wie is in de lead:	Welke partijen doen mee:
Waddenprovincies	Min EZ, Provincies, gemeenten, CWN, Waterschappen en Defensie
Wat zijn de hulpvragen:	
<p>- Hoe liggen de verantwoordelijkheden in het hele gebied in relatie tot het opruimen van plastic en ander zwerfafval: -20 meter lijn, laagwaterlijn, duinvoet, strand, pachtcontract ondergrond?</p> <p>Let op want bijvoorbeeld per Waddeneiland is dit nog weer verschillend (dat is wel al bekend).</p> <p>- Een kaart maken van het Waddengebied, waarin deze verantwoordelijkheden zichtbaar zijn?</p> <p>- Wie weet hoe het zit en waar zit die persoon in de organisatie?</p> <p>- Welke intentieverklaringen, regeringsverklaringen, convenanten en akkoorden zijn er ondertekend waarbij partijen verklaren zich in te (gaan) zetten? Hoe ziet die inzet er concreet uit? Wat is de bijdrage daarvan in het streven naar een plastic vrij Werelderfgoed Waddenzee? Welke daadwerkelijke uitdaging en mogelijkheden bieden deze verklaringen/akkoorden? En hoe worden deze nageleefd?</p>	

Actie 9: Bijscholing/kennisverbreding beheerders/gemeenten - kennis en inzicht effect plastic voor het gebied

Doel van de actie	
<p>Beheerders krijgen kennis over en inzicht in de effecten van het plastic en zwerfafval voor hun eigen gebied en kunnen dit plaatsen in het grote geheel van de dynamiek van het Werelderfgoed Waddenzee. Met deze kennis kunnen zij ecologische beslissingen nemen waar wel/niet op te ruimen en/of in te grijpen en publiek beter voorlichten en begeleiden bij opruimacties. Deze actie heeft een relatie met actie 1.</p>	
Wat gaan we doen:	
<p>Werkbijeenkomst van één of twee (aaneengesloten) dagdelen met de beheerders nabij het Wad.</p>	
Wie gaat wat doen (hoe):	
<ul style="list-style-type: none"> - De terreinbeheerders maken hun wensen en vragen kenbaar. - In samenwerking met de WUR een basisprogramma maken en uitbreiden naar aanleiding van de vragen en wensen van de beheerders. - In overleg met de beheerders kiezen de betrokken partijen een passende vorm en locatie voor de werkbijeenkomst. - Na afloop bekijken de betrokken partijen of met de werkbijeenkomst het gewenste doel bereikt is. - Terugkoppeling hiervan op het werkcongres in november. 	
Wanneer (deadline):	
<p>April 2017</p>	
Wie is in de lead:	Welke partijen doen mee:
RWS-NN	Beheerders/gemeenten en de WUR
Wat zijn de hulpvragen:	
<ul style="list-style-type: none"> - Welke kennis is al aanwezig bij beheerders? - Welke vragen leven er bij beheerders? - Welke kennis is noodzakelijk om aan te bieden, zodat zij zowel goede ecologische beslissingen kunnen nemen als publiek kunnen voorlichten over dit onderwerp en opruimacties kunnen begeleiden? - Goede koppeling tussen wetenschappelijke kennis en praktijk? - Wat zijn de karakteristieke eigenschappen van de betreffende locatie waar deze beheerders hun kennis in moeten zetten? 	

Actie 10: Complementeren van de Richtlijn voor opruimen en verspreiden

Doel van de actie

Het compleet maken van de Richtlijn voor opruimen in het Werelderfgoed Waddenzee zodat deze gedrukt en verspreid kan worden. De actie heeft een relatie met actie 1 en 9.

Wat gaan we doen:

De richtlijn aanvullen met een telefoonnummer waar mensen gevonden chemisch afval kunnen melden. Onderzoeken of dit de Centrale Meldpost Waddenzee kan zijn. Op de achterkant van de richtlijn aanvullen met een indeling en kaart van het gebied en telefoonnummers, zodat mensen gemakkelijk zien waar zij gevonden afval kunnen melden.

Voor het chemische en andere afval de infrastructuur organiseren om er voor te zorgen dat er daadwerkelijk actie wordt ondernomen op de meldingen.

Het mailadres: afval@waddenzee.nl onderbrengen bij een beheerder die deze informatie bijhoudt en deze deelt op het werkcongres in november.

Wie gaat wat doen (hoe):

- Rijkswaterstaat stemt af met gemeenten en zo nodig waterschappen welke nummers genoteerd kunnen worden en maakt een kaart met indeling van het gebied (waar wie gebeld kan worden).
- De verschillende partijen organiseren zelf de infrastructuur achter het telefoonnummer en zorgen er voor dat mensen ook buiten kantooruren afval kunnen melden.
- Rijkswaterstaat organiseert de infrastructuur rond het melden van gevonden chemisch afval en het mailadres afval@waddenzee.nl. Via dit mailadres kunnen mensen suggesties of zaken waar zij tegenaan lopen melden.
- PRW faciliteert Rijkswaterstaat met de kennis die zij al hebben opgedaan in de ontwikkeling van de richtlijn.

Wanneer (deadline):

Februari 2017

Wie is in de lead:

RWS-NN

Welke partijen doen mee:

RWS-NN, gemeenten, waterschappen en CWN

Wat zijn de hulpvragen:

- Welke telefoonnummers kunnen op de richtlijn worden vermeld?
- Welke rol kan de Centrale Meldpost Waddenzee spelen bij het melden en laten ophalen van chemisch afval?
- Is de infrastructuur achter de telefoonnummers en het mailadres gedekt?
- Wordt de telefoon ook buiten kantoor tijden opgenomen, krijgen mensen antwoord, wordt het afval daadwerkelijk opgehaald, op welke termijn en door wie? Moeten bestaande contracten met bijvoorbeeld aannemers aangepast?
- Hoe kan de Richtlijn verspreid worden?
- De Waddenvereniging heeft aangegeven te willen helpen bij opmaak en drukken van de Richtlijn.

Actie 11: Werkcongres november 2017 en 2018

Doel van de actie	
Samenwerking en slagkracht vergroten door uitwisseling van kennis en ervaringen zowel met beheerders als anderen die op dit terrein actief zijn in het gebied.	
Wat gaan we doen:	
<p>Kennis en ervaringen van het seizoen delen en omzetten naar speerpunten voor het volgend jaar. Het actieplan tegen het licht houden of dit nog aanvullingen en/of bijstellingen behoeft.</p> <p>2017: Wat betekenen de nu bekende verantwoordelijkheden en getekende akkoorden voor het actieplan en de acties in het gebied? Zijn er bijstellingen nodig van het actieplan en wie pakt die op? Hoe kan de slagkracht voor volgend jaar vergroot worden?</p> <p>2018: Wat heeft het actieplan tot nu toe opgeleverd? Wat kan er teruggekoppeld worden naar de Beheerraad? Welke behoeftes liggen er nu voor het vervolg? Wie wil wat oppakken?</p>	
Wie gaat wat doen (hoe):	
-PRW organiseert het werkcongres in opdracht van de Beheerraad om het actieplan te evalueren, signalen uit de regio op te vangen en voorstellen te doen aan de Beheerraad ter verbetering van het actieplan.	
Wanneer (deadline):	
November 2017 en november 2018	
Wie is in de lead:	Welke partijen doen mee:
PRW namens alle beheerders	Alle beheerders en initiatiefnemers die op dit terrein actief zijn in het gebied.
Wat zijn de hulpvragen:	
<p>-Welke evaluatievragen zijn nodig om de Beheerraad goed te kunnen informeren?</p> <p>-Welke partijen kunnen een bijdrage leveren aan het organiseren van de werkcongressen, in locatie, faciliteiten e.d.?</p> <p>- Welke mensen uit welke lagen van organisaties moeten aanwezig zijn voor de juiste informatie en een goede slagkracht van het werkcongres?</p> <p>- Hoe kunnen aanwezigen vooraf voldoende op de hoogte zijn van alle ontwikkelingen ook buiten hun eigen organisatie?</p> <p>- Hoe zorgen aanwezigen voor een goede terugkoppeling binnen de eigen organisatie?</p> <p>- Welke al aanwezige overlegstructuren in het gebied gebruiken voor tussentijdse uitwisseling over dit onderwerp?</p> <p>- Hoe zorgen aanwezige partijen dat zij de juiste en complete informatie hebben van hun organisatie?</p>	

Actie 12: Trilaterale regeringsconferentie samenwerking met Duitsland en Denemarken vinden

Doel van de actie

Duitsland en Denemarken uitnodigen om dit onderwerp trilateraal samen op te pakken en zo de slagkracht te vergroten. Op naar een compleet (trilateraal) plastic vrij Werelderfgoed Waddenzee. Zo kan er met nog grotere partijen onderhandeld worden over maatregelen om de hoeveelheid plastic in het gebied terug te dringen. Tegelijkertijd kan de schoonheid van het gebied ook wereldwijd nadrukkelijker geïmagineerd worden.

Wat gaan we doen:

Tijdens de trilaterale regeringsconferentie een presentatie geven in het programma. Deze presentatie toont de resultaten van het actieplan. Op deze manier de WaddenSeaBoard interesseren om het onderwerp gezamenlijk op te pakken.

Inzicht krijgen in de acties die er in Duitsland en Denemarken al lopen op dit gebied. Kijken waar de verbindingen liggen en mogelijkheden om elkaar te versterken. Welke systemen zijn daar al ontwikkeld om te voorkomen dat plastic in het werelderfgoed komt, om het er uit te halen en om het optimaal te recyclen? Welke winst valt er te behalen door taken te verdelen.

Wie gaat wat doen (hoe):

Het ministerie van EZ organiseert het congres in mei 2018 in samenspraak met de Wadden Sea Board. Inmiddels is bij het ministerie al kenbaar gemaakt om het onderwerp te agenderen. Vanuit het RCW, OBW en de Beheerraad kan uitgesproken worden dat het onderwerp belangrijk is om te agenderen tijdens de conferentie met de intentie om het onderwerp ook een plek te geven onder de Wadden Sea Board.

Wanneer (deadline):

Mei 2018

Wie is in de lead:

Ministerie van EZ

Welke partijen doen mee:

PRW en KIMO

Wat zijn de hulpvragen:

- In welke vorm presenteren, hoe, wat, waar, wanneer en aan wie? Wat is slim?
- Op welk moment is informatie nodig om de Wadden Sea Board te informeren over het onderwerp en de bedoelingen voor kennisuitwisseling en positionering?
- Op welke manier en wie werken er de komende twee jaar naar deze presentatie en uitnodiging toe?
- Welke kennis en informatie is noodzakelijk om er voor te zorgen dat Duitsland en Denemarken de uitnodiging aannemen?
- Welke winst is er voor Duitsland, voor Denemarken en voor Nederland te halen door samen te werken?
- Voor wie en wat is de samenwerking aantrekkelijk?
- Is te verwachten dat de slagkracht door de verbreding daadwerkelijk vergroot en op welke termijn?
- Welke partijen in Duitsland en Denemarken betrekken bij de voorbereiding?
- Welke activiteiten zijn er al in Duitsland en Denemarken op dit gebied?
- Hoe leeft het onderwerp daar, wie houden zich met het onderwerp bezig?
- Op welke manier kan KIMO hierin van betekenis zijn?

Nawoord

Met dit actieplan wil het Programma naar een Rijke Waddenzee het onderwerp plastic afval verder organiseren en aanpakken in het Waddengebied. Het actieplan geeft bestuurders en beheerders de mogelijkheid zich hier (verder) aan te verbinden en gezamenlijk een structuur neer te zetten die past bij de verantwoordelijkheden, het onderwerp en het gebied.

Met de 12 acties kunnen bestuurders, beheerders en initiatiefnemers samen concreet aan de slag en een duidelijke vervolgstap zetten in het streven naar een plastic vrij Werelderfgoed Waddenzee. Wij hopen dat u die stap zet want iedereen kan iets doen maar samen kunnen we meer. Op naar een plastic vrij Werelderfgoed Waddenzee!

Tijdens de werkcongressen van 2017 en 2018 wordt het actieplan geëvalueerd waarna een terugmelding plaatsvindt naar de Beheerraad. Aan het einde van looptijd bepaalt de Beheerraad samen met initiatiefnemers of het beoogde doel is behaald.

Bijlage 1

In de voorbereiding naar het opstellen van het actieplan zijn de volgende stappen gezet. Tijdens het proces viel een aantal punten op die belangrijk zijn in het proces voor het organiseren van de acties. De punten hebben betrekking op het uiteenlopende kennisniveau, de besluitvorming van producten en de verwachtingen die over en weer zijn uitgesproken.

Vorbereiding van het Actieplan

Uitgangspunt voor het actieplan is de inventarisatie geweest met haar conclusies en aanbevelingen.

De inventarisatie komt tot de conclusie dat:

1. Verantwoordelijkheden niet helder zijn
2. Bij mensen en organisaties verschillende inzichten zijn over de problematiek
3. Gemeenten en/of beheerders vaak nog onvoldoende toegerust zijn
4. Burgerinitiatieven dreigen verantwoordelijkheden over te nemen
5. Beter samenwerken mogelijk is op alle niveaus
6. Samenwerken verbetert het resultaat van opruimactiviteiten
7. Zelfstandige opruiminitiatieven stimuleren de samenwerking
8. Van incidenteel opruimen naar structureel tegemoet komt aan de overtuiging van de burgerinitiatieven
9. Acties vanuit organisaties zijn effectiever, helderder en loont meer
10. Het verbeteren van de infrastructuur opruimacties effectiever en goedkoper maakt dan de eenmalige acties.
11. Een ketenaanpak ontbreekt
12. Overzicht ontbreekt over de omvang, effecten, aanwezigheid en het uitproberen van nieuwe innovaties

Daarnaast viel bij het tot stand komen van het actieplan op dat met het noemen van voorbeelden de bewustwording voor het onderwerp groeit.

Voor meer informatie over de inventarisatie, volg de link:

http://rijkwaddenzee.nl/wp-content/uploads/2016/10/2016-10-06-Rapport-Plastic-Werelderfgoed-Waddenzee_PRW.pdf

Vervolgens zijn gesprekken gevoerd met gemeenten en beheerders om informatie uit te wisselen en samen acties te benoemen. Daarna zijn in het werkcongres initiatiefnemers en vertegenwoordigers van organisaties aan de hand van de aanbevelingen van de inventarisatie aan het werk gegaan en hebben de vragen beantwoord:

- Welke acties is nodig?
- Wie kan die actie oppakken?
- Welke knelpunten constateer je?
- Wat is nodig voor een volgende stap?
- Wat kan jij doen?
- Met wie wil jij hierin samenwerken?

Het bleek een moeilijk en omvangrijke opdracht te zijn voor de deelnemers. Belangrijkste oorzaak was het verschil in kennis van de problematiek en het ontbreken van het mandaat van de eigen organisatie om met het onderwerp bezig te zijn. Het benoemen van acties bleek daardoor een lastig opgave.

Proces voorbereiding

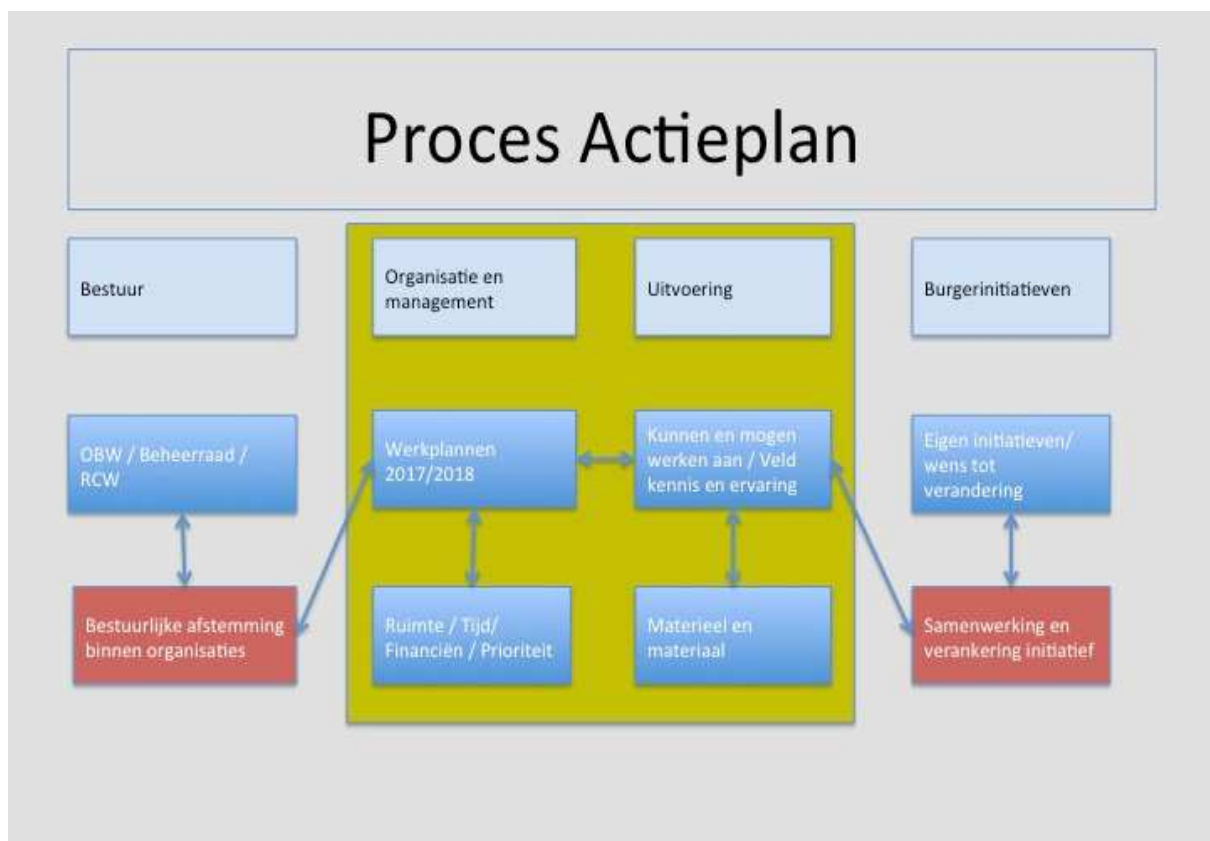
Het instemmen van de Beheerraad met de inventarisatie is de eerste stap geweest om het onderwerp van plastic en ander zwerfafval verder te organiseren in het Waddengebied en voor de Waddenzee¹. Voor het proces betekende het de start van de bewustwording bij een aantal partijen. Doe eens Wad en Keerwater Advies constateerden dat met de instemming van de Beheerraad de deelnemende organisaties nu intern starten met beleidsvorming rondom het onderwerp.

De verwachting bij de opdrachtnemers was dat bij de organisaties de fase van actiebereidheid was ingezet. Deze verwachting is bijgesteld tot het bieden hulp in de besluit- en beleidsvorming en de constatering om dit punt als actie op te nemen in het actieplan.

De constatering leidde tot het volgende inzicht, zie schema 'proces actieplan'.

Het schema geeft vier kolommen weer; Burgerinitiatieven, Uitvoering, Organisatie & management en Bestuur.

In de kolom Burgerinitiatieven en Uitvoering is veel draagkracht. In het veld is een aantal mensen aan de slag en starten steeds meer nieuwe initiatieven. De initiatiefnemers werken samen met medewerkers-uitvoering van organisaties die een beheertaak hebben in de Waddenzee. De veldmedewerkers hebben echter tijd, ruimte en budget nodig om in actie te komen. Medewerkers willen graag meehelpen en hiervoor de ruimte krijgen van de organisatie om inzet te kunnen leveren. Omdat die ruimte er nu niet altijd is, loopt de spanning bij initiatiefnemers op omdat de overtuiging om een verschil te maken en afval op te ruimen niet professioneel wordt opgepakt. Een initiatief blijft daarmee 'hangen' of stopt zelfs terwijl initiatiefnemers nog steeds aangeven dat er met de huidige inspanningen een verandering nog maar moeizaam opgang komt.

Alleen door een besluit van bestuurders kan het management in de organisatie die tijd, ruimte en budget creëren. De voornaamste stap in het actieplan is om bewustwording op gang te brengen en het

¹ Waddengebied is de Waddenzee en de randen (PKB Waddenzee), de Waddenzee is alleen de zee.

inzichtelijk maken van de knelpunten, acties en voorstellen doen die bestuurders kennis en handvatten geven om beslissingen te nemen.

Het actieplan geeft aan waar het proces nu stopt en komt ook met 12 gerichte voorstellen hoe het systeem, de keten, draaiend te krijgen. Wat daar nog voor nodig is en wat al bestaat maar alleen moet worden nageleefd (zoals handelen volgens kaderrichtlijn marien, de intentie van de kunststofkringloop.nl e.d.). Met als doel om bestuurlijke beslissingen in gang te krijgen zodat de zorgen die in het veld en bij de burgerinitiatieven leven zijn weg gaan vinden.

Een belangrijke en cruciale stap voor het actieplan is dan ook dat na het instemmen van de Beheerraad met het actieplan, het plan ook bestuurlijk door de eigen organisaties van de Beheerraad wordt vastgesteld en dat de plastic en zwerfvuil problematiek, aan de hand van gerichte en benoemde acties, een plek krijgt in de jaarprogramma's en begroting van de organisaties. Hiermee krijgen medewerkers de ruimte om met het onderwerp bezig te zijn en samen te werken met initiatiefnemers. Daarnaast kunnen ook beleidsmatige voorstellen worden gedaan om de ketenaanpak verder vorm te geven. Het onderwerp heeft nog een betere plek en inbedding nodig. Door nu een aantal acties te starten die haalbaar zijn binnen een periode van twee jaar, is de verwachting dat ook andere organisaties nog beter in het onderwerp groeien en ook acties willen gaan opzetten of ondersteunen. Het benoemen van iemand die het overzicht houdt kan helpen om de acties gecoördineerd en gericht te ondersteunen.

PROGRAMMA **NAAR EEN
RIJKE WADDENZEE**

Zuidersingel 3, 8911 AV Leeuwarden

info@rijkewaddenze.nl
www.rijkewaddenze.nl

 [RijkeWaddenze](https://twitter.com/RijkeWaddenze)